

Boris Kagarlitskij: Krig, fascism och revolution: varför Putins Ryssland invaderade Ukraina

[Från [LINKS international journal of socialist renewal](#), 20 maj 2024. Översättning från engelska, Göran Källqvist.]

Det följande är ett kapitel med titeln ”Krig, svält och ekonomisk omstrukturering” ur den ryske sociologen och marxistiske krigsmotståndaren Boris Kagarlitskijs kommande bok, [The Long Retreat: Strategies to Reverse the Decline of the Left](#).

Som läsare av *LINKS International Journal of Socialist Renewal* är medvetna om sitter Kagarlitskij för närvarande i ryskt häkte och står inför framtidsutsikten av fem års fängelse för att ha talat ut mot Rysslands fullskaliga invasion av Ukraina. Hans slutgiltiga överklagande ska behandlas av domstol den 5 juni, och *LINKS* uppmanar sina läsare att skriva under den [internationella petitionen](#) för att släppa Kagarlitskij och alla ryska antikrigsaktivistiska politiska fångar fria.

LINKS är mycket tacksam mot Pluto Press för att de tillåter oss att publicera detta kapitel, både som ett sätt att ge publicitet åt Kagarlitskijs kommande bok och hjälpa till att ännu mer synliggöra hans fall. Copyright © Pluto Press 2024. - *LINKS*' redaktionella kommentar.

I början av Uppenbarelseboken föröbådas världens slut av apokalypsens fyra ryttare, som symboliserar sjukdom, svält, krig och död. Tyvärr har den nyliberala epokens skymning exakt motsvarat denna uråldriga profetia. Covid-pandemin har ännu inte slutat, och i Europa har ett storkrig utvecklats mellan Ryssland och Ukraina.

Dessförinnan hade det inte varit några storskaliga krig mellan länder i Europa sedan 1945. Den rad väpnade konflikter på Balkan som utlöstes av upplösningen av Jugoslavien hade karaktär av inbördes stridigheter, trots att de var ytterst blodiga och åtföljdes av en intervention från väst. Samma logik hade utvecklingen av konflikterna på det postsovjetiska området, inklusive revolten i sydöstra Ukraina 2014 som ledde till att Donetsk och Luhansk avskilde sig, och även att Ryssland annekterade Krim. Kriget utanför Europa tog till största delen inte heller formen av samman-drabbningar mellan nationalstater. Efter det utdragna kriget mellan Iran och Irak handlade dessa konflikter antingen om att västkoalitionen bestraffade en eller annan regim i Asien, eller så utgjorde de inbördeskrig som åtföljdes av utländska interventioner.

Det omöjliga hände

I årtionden levde världen i tron, att även om krig var möjliga förr i tiden, så ägde denna utveckling uteslutande rum i det kapitalistiska systemets utkanter, och påverkade inte centrum direkt. Men tack vare sovjetblockets sammanbrott, och uppkomsten av nya oligarkiska regimer på ruinerna av det, har den kapitalistiska periferin fått stadigt fäste i Östeuropa, i direkt geografisk närhet till länderna i systemets kärna.

Men den väpnade konflikt mellan Ryssland och Ukraina som bröt ut 2022 och snabbt såg ut som ett

internationellt dödläge där nästan alla länder i världen blev direkt eller indirekt indragna, uppstod inte ur tomma intet och var inte bara resultatet av den ryske presidenten Vladimir Putins hänsynslösa ambitioner. Situationen mognade under en längre period, och inte bara på politisk nivå.

Den amerikanske sociologen William Robinson har analyserat de förändringar som ägde rum i början av det tjugoförsta seklet, och konstaterar att nedmonteringen av välfärdsstaten och nedskärningarna av motsvarande statliga utgifter har åtföljts av en omfördelning av medel till förmån för tvångsorgan (inte bara militären utan även polisen). Inte bara budgetstrukturen har förändrats, utan ekonomiska processer har också inletts som Robinson beskriver som "militariserad ackumulation och ackumulation med förtryck". Det säger sig självt att utvecklingen av dessa processer har varit ojämna. Kalla krigets slut åtföljdes av dramatiska nedskärningar av militärutgifterna, vilket fick stor betydelse för det nyliberala projektet eftersom det ledde till massiva avsked av arbetare i sektorer där jobben tidigare hade varit välbetalda och trygga. Detta gjorde det möjligt att omvandla arbetsmarknaden, inklusive att sprida osäkra anställningsvillkor och upprätta ett system med "flexibla" arbetsförhållanden som tjänade kapitalets intressen. Men samtidigt som de rent militära utgifterna minskades, växte olika polis- och säkerhetsstrukturer snabbt. Dessa både statligt och privat drivna strukturer krävde ny utrustning och omorganisering för att dra fördel av nya teknologier. I de flesta fall tog tvångsapparaten på sig ökade förtrycks- och kontrollfunktioner. Samtidigt visade Gulfriget 1991 att nedrustningen bara var ett tillfälligt skede i tvångsblockets utveckling. "Kriget mot terrorn" (i väst) och behovet att slå ner separatismen (i Ryssland) tillhandahöll i början av 2000-talet den ideologiska basen för nya ökningar av militärutgifterna. Trots att den storskaliga produktionen av vapen hade skurits ner i många länder, ökade eller förblev utgifterna för förtryckskrafterna höga under hela perioden.

Robinson förklarar att ökningen av militärutläggerna täcktes genom upplåning på de internationella finansmarknaderna.

Pengarna används sedan för att finansiera cirkeln av militariserad ackumulation och återbetalning till de ursprungliga utlånarna med ränta. Processen som smälter samman finans- och militariserad ackumulation blir mycket tydlig när vi beaktar att 2050 beräknas *bara räntekostnaderna* på den skuld man drog på sig för att genomföra krigen i Irak och Afghanistan överstiga 7,5 biljoner dollar.¹

I detta avseende har de processer som ägt rum i Putins Ryssland inte varit något undantag för den allmänna regeln, och har medfört en tydlig trend att stadigt öka statens utgifter för tvångsorganen samtidigt som antalet personer som sysselsätts av dessa strukturer ökar och alltmer ingriper i livets olika aspekter. Såsom ofta har varit fallet i den ryska historien har de snarare utgjort en tydlig eller till och med extrem yttring av den allmänna tendensen. En lika viktig trend i denna nya epok har varit privatiseringen av våldet, där staten visserligen formellt behåller sitt monopol på användning av tvångsmetoder för att genomföra politiska uppgifter, men på samma gång lägger ut allt fler tekniska funktioner på privata underleverantörer – till att börja med privata fängelser och slutligen privata militära kompanier. Till en början agerade dessa privata militära företag, som upprättades med statlig stöd, i nära samarbete med transnationella handelsföretag på utländskt territorium (det var fallet både med det ryska "Privata militärföretaget Wagner" och liknande amerikanska, sydafrikanska, israeliska och till och med indiska organisationer). Men efter krigsutbrottet i Ukraina 2022 började enheter ur Wagners organisation användas parallellt med den reguljära armén. Wagners chef

1 Robinson W, *The Global Police State*, London: Pluto Press, 2020, s 77.

Prigozjin tilläts komma in på straffkolonier och rekrytera dömda brottslingar, som efter militärtjänstgöring hos företaget skulle släppas fria, och kringgå de befintliga lagliga procedurerna.

Robinson fortsätter:

Ju mer statens politik inriktas på krig och förtryck, desto fler möjligheter öppnas för transnationell kapitalackumulation; desto mer försöker det transnationella kapitalets politiska och företagsombud påverka statens politik i denna riktning; desto mer blir de politiska systemen och den kapitalistiska kulturen fascistisk.²

Ett välkänt teaterordspråk, som tillskrivs Anton Tjechov, säger att om det hänger ett gevär på väggen på scenen i den första akten, så kommer det oundvikligen att avfyras i någon av de följande akterna. Kapitalismens ekonomiska logik går i samma riktning, speciellt som väggarna hos dramats alla deltagare redan är behängda med vapen. Till slut avfyrades ”geväret” 2022.

Världskrig på ett lokalt territorium

Konflikten mellan Ukraina och Ryssland utvecklades under en lång period, och har inte haft något med eliternas ideologiska förkärlek i de två länderna att göra. Även det som hände till en början såg ut som en tragikomisk oenighet om hur historien skulle tolkas, det ryska språkets ställning i Ukraina och hur flocken skulle delas upp mellan den ortodoxa kyrkans patriarker i Moskva och Kyiv, så fanns konflikten faktiska rötter på företagsintressenas och ekonomins område. Att dessa verkliga intressen existerade var orsaken till att de kulturella meningsmotsättningarna då och då blev akuta, och även till de absurda ideologiska argument som de två sidorna förde fram. Kampen för att utnyttja det som återstod av den sovjetiska infrastruktur som de två staternas härskande klasser hade lagt vantarna på, konkurrensen om spannmålsmarknaden och det ryska och västkapitalets försök att roffa åt sig den ukrainska ekonomins mest lönsamma sektorer, som hade kronisk brist på kapital, skapade alla utrymme för ett flertal sammandrabbningar och komplicerade intriger. Men även om de ömsesidiga anklagelserna och spänningarna hela tiden piskades upp, så hindrade det inte de två sidorna från att samarbeta med varandra. Inte ens efter att den politiska krisen 2014 hade skakat det ukrainska politiska systemet och lett till en våldsam förändring av regeringen i Kyiv, till ett uppror i landets sydöstra delar och till att Ryssland annekterade Krim, utvidgades konflikten till ett riktigt krig. När härskarna i Kreml stödde folkrepublikerna som utropades i Donetsk och Luhansk så var de främst intresserade av att säkerställa att de missnöjda medborgarnas protester i sydöstra Ukraina mot de nya myndigheterna i Kyiv inte förvandlades till en social revolution. Nästan samtliga av revoltens radikalt sinnade ledare dödades eller uteslöts ur rörelsens ledning.

Det massiva angreppet på Ukrainas territorium som inleddes den 24 februari 2022, och som den ryska presidenten kallade en ”militär specialoperation”, hade förutspåtts av militära experter men kom ändå som en överraskning för det ryska samhället. Konflikten mellan Moskva och Kyiv hade förvandlats till en ständig bakgrund till relationerna mellan de två regeringarna, och de periodvis förekommande våldsamheterna hade inte lett till något. Men militära operationer inleds alltid vid ett särskilt historiskt ögonblick, då åtminstone en av de stridande sidorna anser att situationen är gynnsam och att det krävs en militär aktion. Det faktum att alla sidor i konflikten bara skulle förlora på ett krig stod ända från början klart, och fick många analytiker att vara säkra på att det gick att undvika eller minimera väpnade fientligheter. Men ännu en gång bekräftade händelserna Engels'

² *Ibid*, s 78.

förutsägelse, som förklarade hur man kan tappa kontrollen över en situation när en kris blir mer akut: ”Det räcker att det första skottet ljuder för att tyglarna skall falla ur ryttarnas händer och hästarna skenar...”³

Utbrottet av ett stort krig mellan europeiska stater kom som en chock för den allmänna opinionen i hela världen, och väckte berättigad ilska mot det ryska ledarskapets handlingar. Icke desto mindre återspeglade den utbredda tanken att kriget var resultatet av en speciell persons – Rysslands president Vladimir Putins – galenskap i bästa fall bara en del av sanningen.

Orsaken till kriget kan inte sökas i bilaterala rysk-ukrainska relationer, eller ens i Rysslands förhållande till det ökända ”kollektiva väst”. Även om det ryska ledarskapets handlingar är helt irrationella och kriminella, så framkallades de av en snabbt fördjupad kris inne i Ryssland, en kris som i sin tur var nära förknippad med krisen i det nyliberala kapitalistiska världssystem i vilket Ryssland var nära integrerat. Det faktum att inte ens de politiker som tog besluten, för att inte tala om vanligt folk, som propagandan hade förvandlat till zombier, förstod sådana mekanismer, förändrar inte deras stora betydelse. Denna objektiva logik blev allt grymmare och dödligare ju mindre deltagarna i händelserna var medveten om den, åtminstone under det inledande skedet. Problemens omfattning visade sig fullt ut först under krigets andra vecka, när sammandrabbningen mellan Ryssland och väst ledde till att landet uteslöts ur världssystemets logistikkedjor och ekonomiska band. Här blev det uppenbart hur beroende den ryska ekonomin var, eftersom den inte bara var oförmögen att säkerställa sin egen reproduktion utan inte heller kunde upprätthålla sin armés stridsförmåga utan att samverka med världsmarknaderna.

Kremlledningens aggressivitet avgjordes således av dess desperata och fruktlösa försök att undfly landets ökande inre politiska kris. Samtidigt är det ingen överdrift att säga att krigsutbrottet 2022 var en konsekvens och en av yttringarna av den globala samhällsekonomiska kris som hade blivit resultatet av att den nyliberala kapitalistiska modellen hade uttömt sina möjligheter.

Det var ingen slump att konflikten mellan Ryssland och Ukraina ägde rum mot bakgrund av den ökade spänningen mellan Kina och Taiwan, en folklig revolt i Iran och en hel rad lokala konflikter i olika delar av världen. Spänningen i relationerna mellan Kina och Taiwan ökade samtidigt som ryska och ukrainska styrkor började utbyta artillerisalvor i andra änden av Eurasien. Det är tänkbart att det var de ukrainska styrkornas framgångsrika motstånd mot den ryska armé som hade invaderat deras land som övertygade Beijing om att det var olämpligt att upprepa dessa erfarenheter under ett försök att annektera Taiwan.

Det som började som ett misstag tog sedan formen av en katastrof. Kriget som bröt ut 2022 visade att Ryssland var helt oförberett för en sådan konflikt (vilket för övrigt också gällde andra krig, där nederlag utlöste reformer och revolutioner i Ryssland – som Krimkriget 1843-1856, det rysk-japanska kriget och Första världskriget). Antalet trupper som invaderade visade sig återigen vara otillräckligt, beväpningen var omodern och vapenproduktionen var beroende av elektroniska komponenter som tillhandahölls av länder som hade anslutit sig till fiendeläget.

Effekterna av det misslyckade militära fälttåget, vars planering hade grundat sig på de ryska byråkraternas underskattning av den ukrainska arméns styrka och folkets beredskap att göra motstånd, mångdubblades snabbt av de ekonomiska sanktioner som väst införde mot Ryssland. Moskv

---

3 Engels F, *Izbrannje voennje proizvedenija*, Moskva: Voenizdat, 1956, s 695.

kalkyl att ett blixtkrig skulle krossa den ukrainska staten och dess väpnade styrkor inom loppet av tre dagar visade sig vara en illusion. I sin tur desorganiserade sanktionerna den ryska ekonomin och ledde till en kraftig produktionsminskning, men förvärrade också obalansen på den världsmarknaden. Som ett resultat av det tvingades Putin efter 7 månaders krig utlysa en mobilisering och desperat försöka fylla ut de krympande väpnade styrkorna med nya rekryter. Men resultatet blev bara att utlösa en explosion av missnöje och massflykt från landet av män i vapenför ålder.

Den ödeläggelse som kriget har lett till i Ukraina, och de ekonomiska förluster som Ryssland har drabbats av som ett resultat av de sanktioner som följde, har nått en sådan omfattning att det är meningslöst att tala om att någondera av de stater som är indragna i konflikten skulle kunna få till stånd en återhämtning på basis av marknadsmekanismer. Den privata efterfrågan har minskat så mycket att det enda hoppet är en organiserad fördelning av resurserna och en planerad samordning av arbetet i nationell och internationell skala.

Men det är inte bara de länder som är direkt inblandade i striderna som har påverkats av händelserna. Alldeles i början av kriget skrev den brittiske marxisten Joseph Choonara i tidskriften *International Socialism* att konsekvenserna av den ryska invasionen gick ”långt utöver den omedelbara geopolitiska innebörden för regionen”.⁴ Skribenter i väst har främst konstaterat de ekonomiska problem som direkt påverkar de europeiska konsumenterna (stigande priser, ekonomiska förluster för företag som verkar på de östeuropeiska marknaderna, och så vidare). Men samtidigt har den katastrof som den ryska Putinregimens äventyrliga handlingar lett till utgjort inledningen av mycket mer massiva och djupare förändringar som inte bara påverkar de länder som är direkt indragna i kriget, utan hela världen. I grund och botten upprepade dramat 2022 det Första världskrigets tragedi, och visade tydligt att i historien leder aktioner av likartad sort om och om igen till situationer av likartad karaktär.

Lärdomar av Första världskriget.

När den brittiske premiärministern David Lloyd George 1915 förklarade Första världskrigets innebörd för sina anhängare talade han om ”seismiska störningar där nationer i ett enda skutt tar ett språng framåt eller faller bakåt flera generationer”.⁵ Även om de förefaller oväntade är sådana katastrofer i själva verket ett naturligt resultat av tidigare processer, summan av decenniernas hopade motsättningar som ingen försökte eller kunde lösa inom ramen för den existerande samhällsordningen.

Då börjar politiker bete sig som om de har blivit galna. I detta avseende kan president Putins beslut att angripa Ukraina samtidigt som han saknade resurser för att täcka de militära behoven, inte var stark nog att garantera en överväldigande överlägsenhet på slagfältet och saknade ekonomiska möjligheter att stå emot västs oundvikliga sanktioner, stå som ett klassiskt exempel på en sådan galenskap, om än ännu mer dramatisk än det anfall av galenskap som drabbade den gamla världens politiker och monarker i juni 1914. Men i inget av fallen var förvandlingen slumpmässig. Det ska samtidigt hållas i minnet att alla dessa personer bara några veckor innan katastrofen hade haft rykte om sig att vara mycket förnuftiga och erfarna politiska aktörer.

---

4 *International Socialism*, våren 2022, nr 174, s 24.

5 *The Times*, nr 27 1915, s 3.

Krig börjar aldrig av en slump. De förbereds långsiktigt, och de konflikter som ger upphov till dem mognar inte bara på politisk utan också på ekonomisk och till och med social nivå. Ändå överraskas ofta de stater som dras in i dessa händelser inte bara av sina motståndares och samarbetspartners handlingar, utan även av sina egna.

Diplomatihistoriker som beskriver stämningarna i Österrike-Ungerns och det tyska kejsardömet härskande kretsar i juni 1914, efter mordet på ärkehertig Ferdinand i Sarajevo, konstaterar att det först ”rådde total förvirring i Wien”, medan regeringen i Berlin krävde hårda aktioner.⁶ När det efter några veckor stod klart att Storbritannien inte skulle förhålla sig neutralt blev den tyska regeringen medveten om det kommande krigets omfattning. ”Bilderna förändrades omedelbart. I Berlin blev de nästan panikslagna.”⁷ Men österrikarna hade utfärdat ett ultimatum till Serbien och kunde inte längre backa. Den ryska regeringen kände sig också ”osäker”, men kunde inte se något alternativ till att mobilisera sina styrkor.⁸ Tyska diplomater rapporterade i sin tur att Österrike-Ungerns krav ”hade överraskat den serbiska regeringen fullständigt”.⁹ Men nu rullade händelserna oemotståndligt vidare. Berlin reagerade på den ryska mobiliseringen genom att förklara krig, därtill tvingade av den ”inhemska politiska situationen”, ty om de militära operationerna inleddes ”under parollen om krig mot tsarismen” så skulle det bli lättare att hantera ett möjligt motstånd från socialdemokraterna.¹⁰

Som vi kan se var de beslut som deltagarna tog under processen inte några sammanhängande delmoment i förverkligandet av en tidigare utvecklad strategi eller plan. Å ena sidan var besluten ett oundvikligt resultat av tidigare åtgärder av samma regeringar, medan härskarna själva å andra sidan inte tog fullt hänsyn till vart deras handlingar skulle leda.

Det som diplomatihistorikerna underlåter att diskutera är det faktum att alltihopa ägde rum mot bakgrund av en allt djupare ekonomisk kris, allt intensivare samhällskonflikter och de härskande klassernas uppenbara misslyckande med att utarbeta ett program för att genomföra de sedan länge nödvändiga samhällsreformerna. Inför en störtskur av problem och en icke hanterbar kris började de konservativa regeringarna oundvikligen att reagera med panikslagen aggression, och försökte lösa inrikespolitiska problem med hjälp av utrikespolitiska mekanismer, och samhällsekonomiska problem med militärpolitiska aktioner. Kampen för att utvidga de territorier man kontrollerar är inte bara ett sätt att distrahera befolkningarna från krisen och stärka den nationella enheten mot utländska fiender, utan också ett försök att få ytterligare resurser, återställa en samhällsekonomisk jämvikt och exportera sina problem utomlands.

Under en period av kris blir det ojämna marknadsutbytet särskilt smärtsamt, och behovet att koncentrera resurserna, inklusive på grannarnas bekostnad, blir särskilt akut. Konflikter som pyr under längre tid blir allvarigare, och de olika sidornas uppträdande blir oväntat aggressivt. Den korta tid som finns för att ta beslut, tillsammans med den stressiga situation som skapas av en allt större kaskad av problem, mångdubblar risken för misstag vid en tidpunkt då till och med erfarna politiker och statliga företrädare börjar göra allvarliga fel. Det uppstår en känsla av att medlemmarna i eliten plötsligt och i sin helhet har blivit dumma – vilket med lätthet kan observeras i händelserna som ledde till Första världskriget. Under sådana omständigheter blandas utrikespolitiska utspel inte bara

6 V P Potemkin (red.), *Istorija diplomatij*, Moskva: Politizdat, 1945, vol 2, s 246.

7 *Ibid*, s 258.

8 *Ibid*.

9 Fajnberg I, *1914-y. Dokumental'nij pamflet*, Moskva: MTP, 1934, s 52.

10 *Istorija diplomatij*, vol 2, s 261.

samman med försök att lösa inrikespolitiska problem, utan de kommer också att betraktas som det bästa sättet att ta itu med dem.

De amerikanska forskarna Matthew C Klein och Michael Pettis argumenterar på ett övertygande sätt att den ökande förekomsten av handelskrig och internationella konflikter under hela 1800- och 1900-talen och in på 2000-talet har varit nära förknippat med ökade samhällsmotsättningar och ekonomiska skillnader i de stora länder som har dragits in i dessa sammandrabbningar. Den ökade utsugningen av ländernas egna befolkningar, och det beroende av billig arbetskraft som kännetecknar liberala kapitalistiska modeller, tvingar företag och regeringar att försöka få tillgång till utländska marknader, vars mängd i sin tur är begränsad. Konkurrensen om de återstående marknaderna blir intensivare: ”Under de senaste decennierna har efterfrågan på varor och tjänster därför blivit världens knappaste och mest värdefulla resurs.”¹¹ Inre disproportjoner i de ledande ländernas ekonomier leder till överackumulation av kapital och en kollision mellan imperialistiska intressen som i början av 1900-talet beskrevs av John A Hobson, Vladimir Lenin och Rosa Luxemburg. Så tidigt som 1887 förutspådde Friedrich Engels att ”ett världskrig av aldrig tidigare skådad omfattning och intensitet” närmade sig, ett krig som under 3-4 år skulle medföra ekonomisk ödeläggelse och leda till att imperier föll samman. Han förutsåg att monarkier ”i dussintal skulle falla till marken”, och att det inte skulle finnas någon kunde plocka upp dem.¹² Och även om denna ödeläggelse tvingade samhället bakåt och berövade det ett antal sociala erövringar, så skulle den icke desto mindre skapa förutsättningarna för en socialistisk revolution.

Engels’ förutsägelse bekräftades, om än bara delvis, under Första världskriget och den ryska revolutionen 1917 (som i sin tur bara var en del av en internationell revolutionär våg som påverkade Tyskland, Ungern, Mexiko och i viss mån Kina och Turkiet. På precis samma sätt har kombinationen av en epidemi, ett krig och en samhällskris nu skakat de östeuropeiska ländernas grundvalar. Det var ingen slump att det redan innan den ryska invasionen av Ukraina inleddes bröt ut massprotester i Kazakstan, där myndigheterna under en kort tid tvingades importera trupper från allierade länder. I Kanada, Australien och Nya Zeeland stördes den allmänna ordningen när motståndare till covidrestriktioner iscensatte protester och bildade ”Frihetskonvojer”. Den kinesiska regeringen hotade att angripa Taiwan, och strax därefter bröt det ut oroligheter i Iran. Poängen var inte bara att folk vägrade förlika sig med de förtryckande lagar som hade påtvingats dem, samtidigt som regeringarna var ovilliga att leva fredligt. Framförallt hade den vanliga tingens ordning nu oåterkalleligen brutit samman, efter att ha existerat i 30-40 år.

När de härskande klasserna i krigförande stater eller i länder som dras in i konflikter skärper konflikter i förhoppning att lösa dem genom att använda våld, så skapar de bara nya sociala och ekonomiska skillnader som är ännu större än dem de försöker övervinna.

Det är helt uppenbart att det både 1914 och 2022 var hoppet om att kunna föra ett litet och segerrikt krig för att öka regeringens auktoritet och fungera som en sorts vaccinering mot revolution, som fick härskarna att ge sig in på militära äventyr. Om en del av den ryske presidenten Vladimir Putins handlingar har verkat helt irrationellt, så får man inte glömma att inte ens den galenskap som ofta drabbar diktatorer som har suttit vid makten under många år uppstår av egen kraft, utan utvecklas

11 Klein M C och M Pettis, *Trade Wars are Class Wars: How Rising Inequality Distorts the Global Economy and Threatens International Peace*, Yale University Press, 2020, s 225.

12 Engels F, *Izbrannje voennje proizvedenija*, s 611-612.

som en sidoeffekt av hur systemet fungerar. Olika samhällssystem, kulturer och politisk praktik ger upphov till olika vansinnen.

”Det är för länge sedan erkänt,” skrev Lenin 1915, ”att kriget, trots alla fasor och olyckor de medför, även gör mer eller mindre stor nytta genom att obarmhärtigt blotta, avslöja och förstöra mycket som är ruttet, utlevat och dött i de mänskliga institutionerna.¹³ På denna nivå, menade bolsjevikledaren, hade det krig som hade inletts i Europa gjort en ”obestridlig nytta” genom att avslöja hur opportunistiska, förstörda och skamlösa arbetarpartiernas tidigare ledarskap hade blivit.¹⁴ En väldigt likartad situation kunde observeras i Ryssland 2022, där ”oppositionspartiernas” ledare i duman och till och med ett antal vänsteraktivister dukade under för de chauvinistiska stämningarna och applåderade ”sin” stats militära ansträngningar under bombardemanget av Kyiv och Charkov.

1914 hittade vänsterkrafterna ledare som intog en tydlig ståndpunkt mot kriget. I statsduman gick de bolsjevikiska och mensjevikiska gemensamt mot att inleda en väpnad konflikt. Lenin stämplade omedelbart alla som stödde kriget som socialchauvinister, vars ideologi representerade ”ett fullständigt förräderi mot alla socialistiska uppfattningar”.¹⁵ Lika kategorisk var ledaren för mensjevikernas vänster, Julius Martov, som deklarerade: ”Socialdemokratin kommer antingen att vara bestämt internationalistisk i sitt tänkande och sin politik, eller så kommer den vanhedrande att försvinna från den historiska scenen.”¹⁶

Men Lenins, Martovs och Rosa Luxemburgs röster mot kriget drunknade i kören av militaristiska uttalanden. Motståndarna mot krig och aggressioner hamnade överallt i minoritet. De utsattes för förföljelser och förtryck och fördömdes som utländska agenter. Överallt stödde vänsterpartiernas ledare sina regeringar, och uppmuntrade arbetarna att åka till fronten. Den tyska socialdemokratins röst på krigskrediterna blev ett avgörande ögonblick som omöjliggjorde varje verklig mobilisering mot kriget i samhället i sin helhet. Samma sak hände i Frankrike: ”När omröstningen om krigskrediter ägde rum i Deputeradekammaren protesterade inte en enda socialistisk deputerad mot kriget.”¹⁷ Saker och ting var inte bättre i Ryssland. Vänstermensjeviken N N Suchanov skrev senare om de första krigsdagarna:

... när det patriotiska uppsvinget verkade allenarådande; när ett patriotiskt rus eller försvarsvänlighet verkade gripa alla utan undantag, när man inte ens bland socialisterna någonsin mötte folk som på ett riktigt sätt förstod krigets innebörd eller det tsaristiska Rysslands plats i det.¹⁸

Som historikerna Michail Krom konstaterar, utgick de socialdemokratiska politiker som hade ministerposter (t ex Emile Vandervelde i Belgien och Jules Guesde i Frankrike) från att borgarklassen var villig att göra motsvarande eftergifter för att garantera klassfred och landets enhet:

Trots att den internationella socialdemokratins vänster (inklusive bolsjevikerna under ledning av Lenin) fördömde de europeiska socialistiska ledarnas åtgärd, och betraktade den som ”förräderi” och ”opportunist”, så fanns det en sorts logik i ledarnas agerande. Bortsett från det faktum att det under förhållanden av krigshysteri skulle ha försatt partiet och dess ledare i en farlig situa-

13 V I Lenin, [Andra internationalens sammanbrott](#), på marxistarkiv.se, s 1.

14 Se *ibid*.

15 V I Lenin, [Socialismen och kriget](#), på marxistarkiv.se, s 6.

16 Citeras i: Urilov I Ch, *Yu. I. Martov. Politik i istorik*, Moskva: Nauka, 1997, s 200.

17 *Istorija Vtorogo Internatsionala*, Moskva: Nauka, 1966, vol 2, s 407.

18 Suchanov N N, *Zapiski o revoljutsij*, Moskva: Izdatelstvo polititjeskoj literaturij, 1991, vol 1, s 51.

tion att uttrycka pacifistiska och internationalistiska ståndpunkter (således sköts den berömda talaren, socialisten och pacifisten Jean Jaurès den 31 juli 1914 till döds av en nationalist), så gjorde en överenskommelse med regeringen det fullt möjligt att uppnå konkreta resultat för att förbättra arbetarnas ställning. Direkt efter Första världskriget lyckades följaktligen den tidigare omnämnde belgiske socialistledaren Emile Vandervelde och hans kamrater erövra allmän rösträtt för män (och begränsad rösträtt för kvinnor) och 8 timmars arbetsdag.¹⁹

Trots att de ryska Dumaledarna gjorde anspråk på rollen som ”vänsteropposition”, så stödde de i motsats till detta den ”militära specialoperationen” mot Ukraina utan att ha fått eftergifter eller ens löften från myndigheterna.

Opportunistiskt stöd till en regerings militära insatser kan framställas som ett klokt försök att följa de folkliga stämningarna, men som händelserna under Första världskriget visade är dessa stämningar benägna att inte bara förändras, utan också förändras ytterst radikalt. När massorna väl skådar ljuset så skyller de givetvis inte på sig själva, utan på de politiker som lurade dem. Just de personer som skrek patriotiska paroller allra högst kommer folket att uppfatta som skyldiga till det som har ägt rum.

Efter mordet i Sarajevo tog det två år av blodsutgjutelse och lidande innan massornas medvetande förändrades helt och den militaristiska entusiasmen hade falnat. Den ersattes av en våg av ilska och hat, som riktades inåt mot de krigförande ländernas regeringar. I Ryssland blev den revolutionära agitationen alltmer övertygande när *militära misslyckanden kombinerades med att ekonomin successivt föll samman*. Händelserna i Ryssland 2022 visade i stor utsträckning samma dynamik, men nu i ett helt annat tempo. Det var inte många som överraskades när de officiella partierna i Duman, som hursomhelst hölls kort av Putinadministrationen, som väntat stödde kriget och försökte överglänsa det regeringsvänliga Förenade Rysslands entusiasm. Men även bland den ”vänsterpatriotiska oppositionens” mer radikala medlemmar fanns många som var beredda att stöda den militära operationen. Men när den ryska arméns misslyckande blev uppenbart, började de krigsfientliga stämningarna snabbt öka i samhället och visade allmänhetens djupa mistroende mot regeringens politik. En avgörande punkt nåddes när Vladimir Putin beslutade att utropa en allmän mobilisering. Putins åtgärd utlöste ett skarpt utbrott av missnöje, till och med bland de skikt inom befolkningen som dessförinnan hade stött myndigheterna och de militära aktionerna mot Ukraina.

Beredskapen att försöka lösa både utländska och inhemska problem med hjälp av militära aktioner hade samma källor som regeringens oförmåga att hantera pandemin med annat än storskalig användning av karantän, förbud och polisiära åtgärder. Liksom i början av 1900-talet hade de konservativa och egoistiska eliternas enda intresse av att ackumulera kapital fått till resultat att mänskligheten gjorde uppror som hotade elitens egen makt. Ändå kan inte krigens betydelse som faktor för sociala förändringar inskränkas till den effekt de har på att radikaliserar massorna, skapa regeringskriser och ge näring till proteststämningar i samhället. Krig förstör de internationella band som gör det möjligt för den kapitalistiska marknaden att fungera på inte bara global utan också – och det är särskilt viktigt – på nationell nivå, och skapar på detta sätt behov av en ny organisering av ekonomin. Det är ett behov som även de härskande klasserna känner och tvingas erkänna.

I alla de främsta krigförande länderna orsakade Första världskriget omfattande statliga ingripanden, som blev kända som ”krigssocialism”. Som M I Tugan-Baranovskij observerade 1915, skapar stor-

¹⁹ Krom M, *Patriotizm ili Dym otetjestva*, St Petersburg: Izdatelstvo Evropejskogo universiteta v Sankt-Peterburge, 2020, s 116.

skaliga krig ”helt nya förhållanden [för ekonomin], som inte har något gemensamt med det kapitalistiska systemets normala förhållanden.” För att undvika ett sammanbrott blir det nödvändigt att ”ta till metoder som är främmande för det kapitalistiska systemet och som det under normala ekonomiska förhållanden finner oacceptabla. Det blir nödvändigt att använda planeringsmetoder för att fördela den nationella produktionen, och ersätta de ekonomiska krafternas fria spel som kännetecknar kapitalismen med ett underordnande av hela ekonomin under en enda målmedveten reglerande vilja.”²⁰

De härskande kretsarna i Tyskland hade börjat göra detta redan under krigets första år, då de upprättade det Militära industrirådet. Efter olika långa perioder följde de andra länderna som deltog i kriget samma väg av regeringscentralisering, -planering och -reglering. Både avbrottet av de ekonomiska banden, behovet att klara sig utan import och den ökande arbetslösheten krävde omedelbara lösningar.

Ända från de första veckorna av den militära utvecklingen 2022 ifrågasattes principen om privat ägande, och tvingade konfliktens samtliga sidor att antingen genomföra nationaliseringar och konfiskeringar eller hota med det. Den ukrainska regeringen nationaliserade företag med band till det ryska kapitalet, inklusive Ukrnafta, Ukrtatnafta, Motor Sitj och AvtorKrAz. Den blockad av gas som Ryssland inledde mot Västeuropa 2022 möjliggjorde ökande statliga interventioner inom energisektorn. När den ryska regeringen började kräva att västländerna skulle betala leveranser av energibärare i rubel, så började de europeiska staterna minska sina inköp, samtidigt som de försökte optimera sin olje- och gaskonsumtion. Detta måste centraliseras och samordnas på statlig nivå, vilket förnekade användningen av marknadsprinciper i energifrågor. Europakommissionen fick rätt att göra gemensamma uppköp av gas och andra resurser till hela EU. Tidigare hade ett liknande beslut tagits avseende vacciner under pandemin. Av centraliserade uppköp följer med nödvändighet en centraliserad och planerad distribution. Det sätt på vilket händelserna utvecklades påskyndade således objektivt införandet av en rad åtgärder från den socialistiska planeringens arsenal. Samtidigt tillkännagav den ryska regeringen, som drabbades av en teknologisk blockad, att den skulle sluta att följa normerna avseende intellektuell egendom.

Tyskland nationaliserade ett antal företag som var knutna till det ryska kapitalet, samtidigt som de egendommar som ägdes av oligarker som stod Putin nära konfiskerades i sin helhet. Men i själva Ryssland var myndigheterna både 1915-1916 och 2022 motvilliga att vidta liknande åtgärder i rätt tid. Denna motvilja berodde framförallt på rädslan för förändringar och att de härskande grupperna vägrade offra sina kortsiktiga intressen, och förvärrade i sin tur det ekonomiska sammanbrottet.

”Krigssocialism” och myten om självförsörjning

Under 1900-talet ledde världskrig vid två tillfällen till massiva störningar och sönderfall av de ekonomiska banden och logistikkedjorna som till och med skadade ekonomierna i länder som inte var direkt indragna i den väpnade konflikten. Kriget mellan Ryssland och Ukraina 2022 utlöste samma process, trots att det inte utkämpas i internationell skala. Men effekten det handlar om blev möjlig just på grund av att den samhällsekonomiska utvecklingen hade lett till en ödesdiger systemkris. Snabba prisstegringar och brist på råvaror och komponenter till industriprodukter hade uppstått

²⁰ M I Tugan-Baranovskij (red.), *Velikaja vojna. Sbornik statej*, Petrograd: Izdanje juriditjeskogo knizjnogo sklada ”Pravo”, 1915, s 276.

i världsskala redan innan de första skotten ljöd vid den rysk-ukrainska gränsen. Bristen på mikroprocessorer hade så tidigt som sommaren 2021 lett till att fabriker i Ryssland och många andra länder hade börjat stänga ner produktionen eller upplevt avbrott i sin verksamhet. Den militära konflikten fullbordade bara denna process och gav den en oåterkallelig karaktär.

Den våg av sanktioner som drabbade Ryssland efter att de fullskaliga militära operationerna inleddes i Ukraina återupplivade det teoretiska begreppet ekonomisk självförsörjning som hade kännetecknat det sena 1600-talets merkantilism. Det är märkligt att dessa åsikter ofta underbyggdes med hänvisningar till forskning som genomförts av medlemmar i den världssystemanalytiska skolan, och i synnerhet Samir Amins uppfattning om ”avlänkning”. Betecknande nog tolkades inte dessa idéer i marxistisk utan merkantilistisk anda. Medan Amin med ”avlänka” menade en nationell ekonomisk förmåga att minimera sin kapitalexport och säkerställa en utveckling med hjälp av inhemsk ackumulation (i idealfallet genom att nationalisera stora företag), tillämpades begreppet i fallet Ryssland på försöken att säkerställa ekonomisk självförsörjning med hjälp av despotism – det vill säga genom att bryta de teknologiska, produktiva och kulturella banden till omvärlden. Denna brytning bidrog inte på något sätt till vare sig en modernisering av ekonomin eller att befria den från yttre beroende. Till skillnad från den stalinistiska perioden, då Sovjetunionen industrialiserades genom att importera teknologi och utrustning som vid den tiden var avancerad, och genom att skapa sin egen maskintillverkning, så handlade det nu om att producera konsumtionsvaror med en 40 eller 50 år gammal standard, eftersom det genom att sanktionerna hindrade importen av viktiga moderna komponenter inte var möjligt att producera mer avancerade modeller. Den välkände ekonomen Branko Milanović beskrev det som hände som ”tekniskt bakåtsträvande importersättning”, och konstaterade att även om denna politik skulle lyckas så skulle den leda till att produktionen blev omodern, arbetskraftens utbildning försämrades och beroendet av världsmarknaden skulle öka under det efterföljande utvecklingsskedet.²¹

För en ytlig betraktare kan händelserna 2020-2022 ha sett ut som ett spontant och till och med absurd sammanbrott av det normala livet, som om den civiliserade världens stöttepelare föll samman. Ändå hade dessa händelser sin egen logik och följdriktighet. Det var bara att denna logik låg utanför gränsen för småborgerliga uppfattningar om ett normalt liv – inklusive uppfattningarna hos ekonomer och politiker som förespråkade de härskande klassernas tankar och intressen. Den bakomliggande grunden till de aktuella processerna var krisen för det nyliberala kapitalistiska systemet och dess gradvisa sönderfall, en process som i själva verket hade börjat redan under den stora recessionen 2008-2010. På ytan hade situationen stabiliserats med hjälp av akuta finansiella åtgärder, men de hade inte bara misslyckats med att lösa någon av de motsättningar som existerade, utan tvärtom gjort dem ännu skarpare. Covid och krig drev de globala och nationella ekonomiska systemen i en och samma riktning som återspeglade ett identiskt grundläggande problem: systemet var helt enkelt oförmöget att vidmakthålla sin jämvikt, saknade tillgängliga resurser och drabbades av sammanbrott så fort det uppstod utmaningar utanför den enkla och vardagliga sfären.

Förstörelsen av de logistikkedjor som hade skapats av den globaliserade marknaden och organiserats för att passa internationella företag inleddes under den stora recessionen och redan innan Covid uppträdde. Pandemin och kriget skyndade bara på dessa processer och visade att det inte skulle bli lätt att återgå till utgångspunkten ens sedan sjukvårds- och de politiska förhållandena hade föränd-

---

21 Milanović B, ”The novelty of technologically regressive import substitution”, *Global Inequality*, 30 april 2022.

rats. Nya produktions- och handelsförbindelser hade börjat uppstå spontant, och även dessa var av en tillfällig och osäker natur och ställde frågan om en planerad rekonstruktion av de ekonomiska nätverken och samarbetena. Men för att detta arbete skulle bli framgångsrikt var det avgörande att gå utöver den ekonomiska logik som hade formulerats utifrån målet att söka efter omedelbara och kortsiktiga profiter. Med andra ord krävdes en grundläggande brytning med både nyliberalismen och kapitalismens centrala ekonomiska principer.

I grund och botten hade konflikten i Ukraina blivit en helt avgörande stimulans för att förverkliga de förändringar som tidigare hade föreslagits i västländerna och internationellt inom ramen för en ”Grön New Deal”, men som i själva verket hängde samman med militära behov.²² Men statens ofrånkomligt ökade närvaro i ekonomin innebär inte automatiskt vare sig en övergång till socialism eller ens att dessa åtgärder kommer att bli omfattande, effektiva eller i samhällets intresse. En omorganisering av det ekonomiska livet kan inte bli framgångsrik utan politiska och sociala förändringar, som i sin tur kräver att nya personer och krafter kommer till makten. Följaktligen bekräftade händelserna 2022 återigen att vänstern har en chans att erövra makten när de gamla eliterna inte bara har uttömt sina möjligheter, utan också lett utvecklingen till ett uppenbart sammanbrott, då det inte längre handlar om att bygga en ny värld utan om att återställa åtminstone minimala förutsättningar för den samhälleliga reproduktionen.

Fascismen under den postmoderna perioden

En ideologisk egendomlighet med konflikten som bröt ut mellan Ryssland och Ukraina 2022 var att båda sidor uppgav att deras motståndare var fascister. Putin och hans propaganda återopade att ett flertal nationalistiska ultrahögergrupper var aktiva i Ukraina och att en del av dem hade införlivats i statens tvångsapparat. Den ryska propagandan hänvisade också till grannlandets kult av den ukrainska nationalistiska nazistkollaboratören Stepan Bandera. Och det trots att Putin själv regelbundet uppgav Ivan Iljin, som hade liknande fascistvänliga åsikter, som sin favoritfilosof. Vänster-radikala aktivister och grupper utsattes för ett likartat förtryck i båda länderna, samtidigt som en nationalistisk retorik med ett stort inslag av öppen rasism flödade i de krigförande sidornas internetkanaler. När de ukrainska myndigheterna dokumenterade de krigsbrott som ockupationstrupperna utförde, så betonade de samtidigt att en sådan behandling av fredliga medborgare hade varit kännetecknande för de nazistiska ockupanterna under åren 1941-1944.

På internet publicerades upprepade gånger ett foto som visade hur en utmärkelse för att ha deltagit i avnazifieringen av Ukraina i marionettstaten Folkrepubliken Donetsk, hade tilldelats befälhavaren för en lokal milis, vars medlemmar dök upp till ceremonin i uniformer med nazistiska märken. De nostalgiska fackeltågen med porträtt av Stepan Bandera och andra samarbetsmän som har visats på rysk TV för att visa behovet att kämpa mot ”ukronazister” har visats samtidigt med entusiastiska beskrivningar av motsvarande scener i Ryssland själv. Där har den så kallade ”specialoperationens” symbolik och de många ceremonierna uppenbart och medvetet förlitat sig på Tredje rikets estetik, medan propagandatexterna har skrivits med samma stil som den nazistiska *Völkischer Beobachter* från 1939-1945, med samma argument och begrepp.

22 Angående banden mellan en ”Grön New Deal” och den mobiliseringsekonomi som de militära händelserna gav upphov till, se: Hart-Landsberg M, ”The Planning and Politics of Transformation: World War II Lessons for a Green New Deal”, *New Politics*, vol XVIII, nr 4 (vinter 2022), och av samma författare: ”The Green New Deal and the State: Lessons from World War II”, *Against the Current*, nr 207 (juli-augusti 2020).

Spridningen av nationalistisk retorik i Ryssland och Ukraina var en viktig del i de kulturella förberedelserna för den slakt som har skakat båda länderna. Militariserade högerradikala grupper i Ukraina har gynnats av stöd från den judiske oligarken Ihor Kolomojskyj, men denne person stödde också Volodymyr Zelenskyjs framgångsrika presidentvalskampanj, på vilken förhoppningarna till en början fästes om en vändning mot en mer demokratisk utveckling av staten och upprättande av jämlikhet mellan språk och kulturer. Dessa förhoppningar blev till slut svikna, och det kommer att ta många års arbete för att övervinna schismen inom landet, trots den konsolidering som motståndet mot den ryska oppositionen har medfört.

Trots högernationalisternas ideologiska ansträngningar i Ukraina har behovet att göra motstånd mot det utländska hotet objektivt gjort det möjligt för det ukrainska samhället att hålla samman, i alla fall på vardaglig nivå. I Ryssland har den trend som observerats varit raka motsatsen. Oavsett hur mycket TV:n skriker om enighet, så har samhället upplevt en ökad splittring, bland annat orsakad av myndigheternas spridda försök att kombinera nostalgi om det sovjetiska förflutna (inklusive ideologin om vänskap mellan folken) med människofientlig retorik om total utrotning. Missnöjet bland massorna ökade dramatiskt när Vladimir Putin tillkännagav en mobilisering. Vanliga medborgare som har varit likgiltiga inför myndigheternas appeller om att göra slut på ”ukronazism” och rapporterna på oppositionens internetkanaler om det elände som det ukrainska folket drabbades av, fick oväntat uppleva att man gjorde försök att dra in dem i ett dödligt och meningslöst äventyr.

Kremls propaganda förkunnar otvetydigt, att själva det faktum att den ukrainska staten och den ukrainska identiteten existerar utgör ett existentiellt hot mot Ryssland, och därför måste undanröjas. Allt ukrainskt förklaras vara per definition fascistiskt, och alla som erkänner denna identitet sägs vara fascister som ska utrotas fysiskt. Det förutsätts klart att det för det första bara är ryssar som har rätt att avgöra exakt vem som är ”nazist” (och följaktligen bör likvideras fysiskt), medan rätten att tala i ”ryssars” namn bara tillhör auktoriserade propagandister och statliga byråkrater, medan resten av befolkningen inte har något att säga till om. Om de vågar invända på något sätt så förkunnas de vara ”förrädare”, ”utländska agenter”, ”icke-ryssar” eller ”nazistkollaboratörer”. Det är talande att föreställningen om äkta ”ryskhet” i detta fall helt sammanfaller med den uppfattning om tysk arisk identitet som antogs i det Tredje riket.

Det paradoxala är att fascistiseringen av den offentliga debatten har pågått under paroller om anti-fascism. På den politiska kulturens område betonar de ryska myndigheterna att de håller fast vid ”traditionella värderingar” och till och med gammalmodiga uppfattningar, och försöker återuppliva urgamla tsaristiska och bysantinska traditioner, men samtidigt undviker byråkraterna inte att hänvisa till Sovjetunionens stora landvinningar. Med den röda sovjetiska fanan som symbol för den ”Stora segern 1945” har de fortsatt att riva ner sovjetiska monument och rensa utbildningssystemet från alla spår från det kommunistiska arvet, och samtidigt omvandlat nostalgi för den fallna Unionens territoriella enhet och makt till grundval för sina egna anspråk på de postsovjetiska grannländernas territorium.

Men denna motsägelse har sin egen logik. En godtyckligt aggressiv postmodernism har segrat. Oavsett vad som kan sägas om det sovjetiska, eller för den delen det tsaristiska, arvet, så har den ryska härskande eliten formats av tre decenniers nyliberal och globaliserad kapitalism. Elitens inkomstkällor är knutna till världsmarknaden för råvaror, och deras totala ointresse för landets samhällsutveckling, vetenskap, kultur och industri förklarar det katastrofala resultat som drabbade

deras militära äventyr under de första veckorna efter inledningen av fientligheterna. Inget av detta har ens avlägset liknat ett försök att skapa rationella, väletablerade totalitära institutioner. Tvärtom har korruption och spel för gallerierna segrat, medan statens media- och propagandaapparat har förvandlats till en lönsam sektor som genererar enorma rikedomar för de toppfigurer som har dragits in i den. Samtidigt har allt meningsfullt arbete, till och med inklusive att förbereda armén och flottan för krig, knuffats åt sidan.

David Harvey menar att de postmodernistiska tankelekarna och kombinerande av idéer är ämnat ”att dölja de sociala resultaten av den ekonomiska politiken för de privilegierade”. Redan före Ronald Reagan såg man hur det uppstod retorik som försökte rättfärdiga ”hemlöshet, arbetslöshet, ökande utarmning och allt sådant med vädjanden till förment traditionella värderingar”.²³

I denna mening har de ideologiska knep som började användas i Putins Ryssland av den skicklige presidentrådgivaren Vladislav Surikov på inget sätt återspeglat en önskan att återvända till varken det tsaristiska eller sovjetiska förflutna, utan istället en önskan att hålla jämna steg med och leva upp till trender i väst. Trots sin kärlek till det ålderdomliga har Putin framförallt befäst sin makt över Ryssland genom att vara en 2000-talets figur. Det vill säga att han är den postmoderna epokens figur, när en förenad världssyn ersätts av en osystematisk blandning av idéer, fragmentariska begrepp och godtyckligt hopsamlade föreställningar. Dessutom är han en pragmatiker utan några fasta principer utöver övertygelsen om sin och elitens fullständiga brist på ansvar inför folket som de kontrollerar (något som för övrigt var omöjligt och oacceptabelt för 1600-talets monarker). På samma gång är presidenten själv och elitkretsarna runt honom ett resultat av det sena sovjetiska samhällets sociala och kulturella urartning, tillsammans med senkapitalismens förfall. Inte heller i denna mening är Ryssland något tragiskt undantag utan tvärtom en del av det moderna borgerliga samhällets allmänna ideologiska utveckling.

Den klassiska fascismen från perioden mellan 1920- och 1940-talen var inte vara en ideologi, utan ett komplicerat system där en blandad kombination av elitistiska och jämlikhetssträvande paroller, antikommunism och kritik av den borgerliga demokratin, tjänade målet att omorganisera kapitalismen på ett totalitärt och korporativt sätt inom nationalstatens ramar. Fascismen var nära knuten till återställandet av den nationella industrin efter krisen, på basis av statliga regleringar av ekonomin och under beskydd av storkapitalet nära införlivat i en välordnad byråkrati.

Utifrån en gramsciansk analys av krisen efter Första världskrigets slut, konstaterar Roger Simon att även om de kapitalistiska eliternas ideologiska och politiska herravälde skakades av dessa händelser, så lyckades arbetarrörelsen ”inte bygga en allians med de olika samhällskrafter som kunde utgöra en verklig utmaning mot de härskande grupperna”.²⁴ I Italien fylldes detta ideologiska och politiska vakuum av fascismen. Benito Mussolini lyckades förstå ögonblickets natur mycket bättre än socialdemokratins återhållsamma ledare, och föra fram paroller som uttryckte ett avvisande av de etablerade institutionerna. ”Under dessa förhållanden hittade fascismen en massbas inom städernas och landsbygdens småbourgeoisie, vilken som ett resultat av kriget hade blivit mycket mer politiskt aktiv.”²⁵ Men till skillnad från vänstern erbjöd inte fascismen någon socialistisk och demokratisk omvandling av samhället, utan ett bevarande och en delvis administrativ omorganisering av den

²³ Harvey D, *The Condition of Postmodernity. An Enquiry into the Origins of Cultural Change*, Cambridge (Mass.) och Oxford: Blackwell, 1992, s 336.

²⁴ Simon R. *Gramsci's political thought: An Introduction*, Lawrence & Wishart, 2015, s 39.

²⁵ *Ibid.*

gamla ekonomiska ordningen i en ny populistisk och antidemokratisk ideologisk förpackning – som kombinerade en del av de missnöjda massorna med en del av den härskande klassen, som nu inte kunde leda landet på det gamla sättet.

Ett så här omfattande fascistiskt eller nazistiskt projekt är omöjligt under 2000-talet, eftersom det klassiska industrisystem på vars bas 1900-talets fascism uppstod inte längre existerar, samtidigt som det nyliberala marknadssystemet sedan länge har varit den grundläggande mekanismen för att reproducera eliten, inte bara inom företagsfären utan också i den statliga administrationen.

Senkapitalismens kulturella logik förutsätter inte att samhället integreras utan att det splittras upp. Men denna uppsplittring står i direkt motsats till civilsamhällets traditioner, till den institutionellt organiserade pluralism som grundar sig på klassers och samhällsgruppers horisontella solidaritet som en motvikt till staten och storkapitalet. Just av denna orsak kan enskilda delar av den fascistiska ideologin och praktiken – helt i linje med postmodernismens estetik, vars källa är samma sociala processer – användas i de mest varierande sammanhang, om än alltid med reaktionära mål.

Element av fascistisering kan upptäckas även i sedan länge etablerade och fortfarande stabila liberala demokratier, från Österrike till Frankrike, där högerpopulismen, om än inte helt enkelt en modern sorts fascism, fritt använder ideologiska verktyg från den fascistiska arsenalen. Det är ännu tydligare i länder som Ukraina, där en svag stat har kombinerats med en våldsam kamp mellan oligarkiska grupper som kan ställa upp sina egna självständiga våldsgrupper, eller Ryssland, där råvaruoligarkins auktoritära makt försöker övervinna sin kris genom att använda en totalitär ideologi och praktik.

Men själva det faktum att både nyliberalismen och postmodernismen logiskt börjar anta de för post-fascismen typiska formerna visar att den nuvarande perioden närmar sig sitt slut. Trots att systemet utnyttjar en totalitär ideologi och retorik befinner det sig inte i ett läge där det kan skapa en fungerande totalitär apparat som motsvarar dessa principer, varken på administrationens, eller produktions- och utbytets område. Som ett resultat av det är den militära konfrontation som inleddes 2022 bara ett av symptomen på en kris från vilken en utväg måste sökas längs en väg för att återskapa den demokratiska solidaritetens mekanismer.

Omforma kapitalismens strukturer

Bland de hemligheter som finns hos krig, som förstör produktionskapacitet och åsamkar företag förluster samtidigt som de stimulerar den ekonomiska utvecklingen, är att man inte behöver leta efter skälen till dem i olika investerares konkreta intressen under deras försök att erövra tillgångar eller ta hem ordrar (även om båda dessa äger rum), utan i systemets övergripande logik. Det vill säga: orsakerna till krig finns inte bara i motsättningar *mellan* processens olika sidor, utan också i *själva kapitalackumulationens* ojämna och motsägelsefulla karaktär.

Det rysk-ukrainska kriget 2022, eller mer exakt dess globala ekonomiska konsekvenser, ska inte bara ses som ett perfekt exempel på den allmänna trenden till strukturell omformning av kapitalismen, som inleddes spontant redan 2018-2020, utan också som en mekanism som tillåter att de givna uppgifterna utförs inom en relativt kort historisk tidsrymd. Detta samband fångades mycket exakt av ekologen Svetlana Krakovskaja när hon sa: ”Mänskligt orsakade klimatförändringar och kriget mot Ukraina har gemensamma rötter – användningen av fossila bränslen och vårt beroende

av dem.”²⁶ Poängen är förstås inte att Västeuropas beroende av rysk gas skapade förhållandena för att starta kriget (även om personerna kring Putin överskattade detta beroende och följaktligen underskattade västs beredskap att stöda Ukraina). Långt viktigare är det faktum att kriget skapade möjligheter att allt snabbare genomföra förändringar som redan borde ha genomförts men bara genomfördes med svårighet. Västländernas avvisande av rysk olja och, med vissa förbehåll, gas var inte bara ett hårt och logiskt (om än ekonomiskt kostsamt) svar på Putins politik avseende grannlandet, utan påskyndade också strukturella förändringar som hade satts igång redan innan kriget.

Omstruktureringen av energiförsörjningen gav möjlighet att införa nya teknologier i stor skala och utlöste en ny ekonomisk tillväxtomgång. Det som var viktigt här var inte hur ”miljömässigt sunda” de här teknologierna i sig själva var, utan att de skulle hjälpa till att komma ur en utdragen stagnation. Huruvida resultaten av denna process skulle motsvara målen och uppgifterna för de som inledde den var en annan fråga. Det var också frågorna om denna omvandling uteslutande skulle ske i kapitalets intressen, och huruvida den skulle fungera som förevändning för en ny omgång sociala strider där bevarandet av det borgerliga ekonomiska systemet som sådant skulle kunna stå på spel.

Tyvärr för de härskande klasserna, och även för nya politiska krafter som skulle kunna ta kontroll över staten under en period av historiska chocker, inleder väpnade konflikter grundläggande processer som är både destruktiva och kreativa, och hursomhelst inte kan styras med vanliga metoder. Som Trotskij konstaterade kan ett krig ”inte avslutas efter eget gottfinnande efter att det har tillhandahållit den revolutionära impuls som förväntades av det, som en historisk morian som har genomfört sitt arbete.”²⁷ Krisens virvlar suger in samhället och ekonomin. Styrkeförhållandena förändras i samhället, den ekonomiska förvaltningen och inom byråkratin, och det uppstår nya intressegrupper som gör anspråk på inflytande och makt. Ibland är dessa ointresserade av att lösa de problem som de själva är en bieffekt av. Men paradoxalt nog är det just krisens djup, händelsernas tragiska karaktär och förstörelsens omfattning (som samtliga kräver motsvarande massiva ansträngningar för att återställa produktionen och ett normalt samhällsliv) som leder till att förändringarna blir radikala, och skapar förhållanden där makten övertas av krafter som strax dessförinnan stod vid sidan av den politiska processen eller inte hade någon som helst organisering, men kunde genomföra de nödvändiga förändringarna på det mest konsekventa och avgörande sättet.

Den omstrukturering som det är hög tid för inom världssystemets ramar kan genomföras på olika sätt, olika snabbt och av olika samhällsgrupper. I grund och botten ställer ett krig också frågan om vilka som ska betala för förändringarna, och vilka som i slutändan kommer att gynnas av dem. I den mån kriget ger upphov till sina egna grundläggande processer, skapar nya intressen och förändrar styrkeförhållandena, så kommer de som vinner på det ingalunda alltid att vara samma personer som fanns vid konfliktens källor.

Krig och revolution

Sambandet mellan krig och revolutioner var uppenbart redan på 1800-talet, då händelserna under det fransk-preussiska kriget ledde till det franska Andra imperiets fall, och sedan till att Paris-kommunen uppstod. Ännu tydligare var detta samband vid den ryska revolutionen 1905, som följde på det rysk-japanska kriget, och revolutionen 1917 som utvecklades mot bakgrund av den ryska

²⁶ *Das Denknetz*, nr 11, april 2022, s 7.

²⁷ Citerat i: Sarabejev V, *Trotskyj, Stalin, kommunizm*, St Petersburg: Piter, 2021, s 34.

arméns nederlag under Första världskriget. Strax därefter kom revolutionen i Tyskland i november 1918. I massornas medvetande uppstod tanken att förlorade krig oundvikligen utlöste revolutionära explosioner, eller åtminstone ledde till verkliga reformer (här kan vi erinra oss bandet mellan Krimkriget och avskaffandet av livegenskap i Ryssland, och perestrojka i Sovjetunionen, som började med en situation där den ryska armén hopplöst hade kört fast i Afghanistan). Men ingenting är så enkelt som det kan verka vid en första åsyn. Leo Trotskij skrev talande om detta, och konstaterade vid ett tillfälle: ”Nederlag desorganiserar och demoraliserar den härskande reaktionen, men samtidigt desorganiserar krig hela samhällslivet, och framförallt arbetarklassen.”²⁸ Det kan sägas att krig, och i synnerhet förlorade krig, skapar ett behov av förändringar och möjligheter att få till stånd dem. Men förändringarnas omfattning, inriktning och framgång beror på hur mogna de politiska krafter som deltar i denna process är, inte bara på deras förmåga att samverka med samhällets spontana rörelse utan också på i vilken mån deras ansträngningar bidrar till en social konsolidering och ökad solidaritet, samtidigt som de bereder vägen för praktiska lösningar under förhållanden av en akut kris.

Krig skakar om samhället och får miljontals människor att delta aktivt i händelserna, även vanliga medborgare som tidigare varken hade haft lust eller behov att göra det. Just av denna orsak fungerar militära konflikter ofta som katalysator för revolutionära förändringar. Men precis som det är naivt tro att dessa förändringar spontant kommer att gå i den riktning vi behöver, så är det ingen idé att klaga om en katastrof som plötsligt drabbar oss har överraskat oss oförberedda. *Det är i princip omöjligt att förbereda sig för sådana händelser på förhand.*

Den officiella version av marxismen som dominerade i Sovjetunionen framställde inte bara revolutionen som en ögonblicklig eller mycket kort historisk händelser, vars innersta väsen skulle vara att ett förtruppssparti grep makten, utan beskrev det också som ett naturligt resultat av ett långvarigt förberedande arbete som detta parti hade utfört på basis av en på förhand utformad medveten plan. Den slående bakgrund framför vilken ett helt annat drama skulle utspela sig skulle bestå av ett beväpnat folk som strömmade in i palatsens och ministeriernas korridorer. Vapnen skulle hyllas men politiken skulle avgöra inriktningen. Denna dogmatiska ideologi förkunnade att ett nödvändigt villkor för att segra var att det fanns en ”subjektiv faktor” i form av redan samlade erfarenheter, mogna ledare som ledde ett organiserat parti som var redo att omedelbart ta kontrollen över staten. I grund och botten förutsätter en sådan syn på samhällets omvandling att alla revolutioner görs ”uppifrån”, även om den första impulsen uppstår ”underifrån” i form av folkliga oroligheter, uppror eller sammansvärjningar av militära officerare. Om man inte har ett sådant på förhand konstruerat politiskt verktyg, eller om det inte är tillräckligt starkt, då är det bättre att inte lägga sig i händelserna. Istället är den bästa linjen då att pliktstroget vänta på det lyckliga ögonblick då allting är precis så som teorin kräver.

Men revolutioners verkliga historia har inte mycket gemensamt med detta schema. Befolkningsmassorna som oväntat (och ofta till sin egen förvåning) har trätt fram på den politiska scenen är inte det minsta benägna att bums lämna den för att lämna plats åt yrkesrevolutionärer som är beväpnade med en vetenskaplig ideologi. Samtidigt är revolutionärerna själva aldrig förberedda på den roll de avsåg att spela. Ibland kanske de ser sig själva som ledare som av någon orsak saknar stöd från massorna. Detta stöd återstår då antingen att vinna med hjälp av trägen propaganda för revolutio-

---

28 Citerat i *ibid.*, s 34.

närernas idéer, eller så kommer det att uppstå av sig själv under inverkan från erfarenheterna. Det faktum att de nya erfarenheterna får massorna att börja dra egna slutsatser betraktas i bästa fall som en tillfällighet och förutbestämt att bli kortlivat. Ju mer socialistiska och kommunistiska partier har försökt agera i linje med sådana på förhand uttänkta planer eller färdiga teorier, desto mer har de, när de väl stöter på verkligt revolutionära händelser, hamnat i samma ställning som de generaler, som med det välkända ordspråkets ord alltid förbereder sig för det senaste kriget.

Verkligt framgångsrika revolutionära partier har undantagslöst varit ett *resultat* av revolutionen, som formats under inverkan av revolutionen, och i samma utsträckning som en ny politisk kultur och praktik har formats. Det är därför alla revolutioner har varit "felaktiga" ur teoretisk synvinkel. Socialdemokraterna riktade denna kritik mot bolsjevikerna, och de sovjetiska kommunisterna var oförmögna att förstå de jugoslaviska, kinesiska och kubanska revolutionerna.

Men om revolutionen inte går att föreställa sig eller planera på förhand, och om ett revolutionärt parti som har byggts upp i enlighet med färdiga modeller från det förflutna visar sig vara helt oanvändbara och till och med skadliga när massorna börjar agera, så följer av detta inte att det är omöjligt att förbereda storskaliga sociala omvälvningar. Poängen är helt enkelt att dessa förberedelser inte får bestå av att kopiera färdiga organisatoriska modeller eller upprepa välkända paroller, utan av att arbeta inom den rådande sociala agendan. En politik för massorna kan inte utvecklas isolerat från massornas medvetande, och det kommer inte alltid att vara så att miljontals människor på ett omedelbart och tillräckligt sätt förstår innebörden i de uppgifter som ligger framför dem. Orsaken till att radikala intellektuella och politiska aktivister överhuvudtaget existerar är deras föregripande arbete att förstå de *kommande* uppgifterna, och formulera krav i linje med dessa.